

PLANTİNGA VE TANRI İNANCININ TEMELSELLİĞİ

Mehmet Sait REÇBER*

Rasyonel bir şekilde Tanrı'ya inanmak için gerekli olan nedir? Başka bir deyişle, akıl ile Tanrı'ya iman etmek arasında ne tür bir bağ olabilir? Bir kimsenin Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanabilmesi için bir kanıt getirmesi gerekli midir? Ya değilse, hiçbir kanıt getirmeksizin rasyonel bir şekilde Tanrı'ya inanabilir mi? Bu soruların muhtemel yanıtları kuşkusuz teistik inancı haklı kılan temellerle yakından ilişkilidir. Dini inancın epistemik statüsü, yani hangi akli veya haklı-çıkarımsal temelin dini inancın mahiyetine uygun düştüğü din felsefecileri arasında süregelen bir tartışmanın konusudur. Örneğin, rasyonel bir inancın temelinde delil arayan yaklaşıma göre Tanrı inancının akli bir inanç olabilmesi için Tanrı'nın varlığını temellendiren yeterli kanıt veya gerekçelerin olması gerekir. Buna karşılık inancı (fideist) bir görüşe göre Tanrı'nın varlığına inanmanın temelinde akıl değil, sadece iman vardır.

Dini inancın rasyonelliği sorusu beraberinde rasyonelliğin ne olduğu sorusunu da getirmektedir. Bir kimsenin rasyonel bir gerekçeyle bir şeye inanmasının genel geçer, nesnel ve değişmez koşulları/ kriteri var mıdır? Bir başka deyişle, bir şeye inanmak noktasında rasyonel bir tutumun sahip olması gereken olmazsa olmaz koşullardan söz edilebilir mi? Öyle ki buna bağlı olarak bir kimsenin rasyonel-olan ve rasyonel-olmayan bir tutum içinde olduğu belirlenebilsin. Üzerinde ittifak edilebilecek böyle genel geçer bir rasyonellik ölçütünün olmadığı ve olamayacağını kestirmek güç olmasa gerek. Bu yüzden bazı düşünürler aklın ne olduğunu tanımlamayı imanın ne olduğunu tanımlamaktan daha güç bulmuşlardır.¹ Ancak, eğer bir şeye rasyonel bir gerekçeyle inanmanın ittifakla genel-geçer bir kriteri yoksa, Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanılıp inanılmadığı noktasında bir yargıya nasıl varılabilir? Öyle görünüyor ki, konuya epistemolojik açıdan yaklaşıncı, bu noktadaki rasyonellik kriteri temelselcilik, tutarlılıkçılık, güvenilirlikçilik gibi farklı haklı-çıkarım kuramlarına bağlı olarak değişecektir.

Plantinga'ya göre, teistik inanca yönelik delilci bir itirazın kökeninde klasik temelselcilik (*classical foundationalism*) vardır ve bu yaklaşım epistemolojide "iman, bilgi, haklılaştırılmış inanç ve ilişkili konulara toptan bir şekilde bakan"² yaygın bir anlayış-

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

¹Bkz. A. Kenny, *What is Faith?*, (Oxford: Oxford U. Press, 1992), s. 3.

²Plantinga, "Is Belief in God Rational?", *Rationality and Religious Belief*, der. C. F. Delaney, (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1979), s. 7.

tır. Temelselcilik görüşünü esas alan düşünürlerden teist olanlar Tanrı'nın varlığı için yeterince kanıt ve gerekçe olduğunu düşündüklerinden bu inancın rasyonel olduğunu savunurken, ateist düşünürler bu konudaki kanıtların yetersizliğini dile getirerek teistik inancın rasyonel olmadığını ileri sürmüşlerdir. Plantinga'nın da işaret ettiği gibi³, temelselciliği savunan bu her iki grup düşünür Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanmanın delile bağlı kalacağı noktasında hemfikirdirler. Ancak Plantinga'ya göre, teistik bir inancın rasyonel olması için delile dayandırılması zorunlu değildir, yani, bir teist hiçbir kanıt veya gerekçe ortaya koymaksızın, haklı bir epistemik çerçevenin dışına da çıkmaksızın Tanrı'ya temel bir inanç yoluyla inanabilir. Bu yazımızda Plantinga'nın bu iddiası üzerinde duracağız. Bunu yaparken evvela, klasik temelselciliğin görüşlerine ana hatlarıyla değinecek, daha sonra da, Plantinga'nın bu görüşe yönelttiği eleştiriler üzerinde durup, Tanrı inancının temel bir inanç olup olamayacağını yapılan eleştirileri de dikkate alarak değerlendirmeye çalışacağız.

Klasik temelselcilik inançları epistemolojik statüleri açısından "temel inançlar (*basic beliefs*)" ve "temel-olmayan inançlar (*non-basic beliefs*)" olmak üzere ikiye ayırır. Temel inançlar bilginin temellerini oluşturduklarından doğrudan haklı bir gerekçeye sahiptirler; kendiliklerinden apaçık olup, başka inançlara dayanmazlar. Buna göre, Lehrer'in dediği gibi, bir *p* inancın temel bir inanç olabilmesi için (i) *p* inancının kendiliğinden haklı bir gerekçeye sahip olup, temel-olmayan bir inanca dayanmaması gerekir; (ii) *p* inancının başka inançlar tarafından çürütülebilir olmaması (veya sadece bir başka temel inanç tarafından çürütülebilir olması) gerekir ve, son olarak, (iii) temel olmayan diğer bütün inançların haklı-çıkarımlarının veya haklı-çıkarılmamalarının temel inançlara dayanması gerekir. Buna göre, temel inançlar haklı-çıkarım ve dolayısıyla bilginin bünyesinde "temel" bir yer işgal ederler.⁴ Öyleyse, klasik temelselciliğe göre, inanç yapımızda temel önermeler ve temel-olmayan önermeler olup, ikinci gruptaki önermeler birinci gruptaki önermelere dayanırlar. Örneğin, bir kimsenin "72 x 71 = 5112" önermesine inanmasının nedeni bu inancın "1 x 72 = 72" veya "7 x 1 = 7" vb. bir takım temel inançlara dayanmasıdır. Oysa, "2 x 2 = 4" veya "1 x 5 = 5" şeklindeki bir inanç başka bir inanca dayanmadığından temel bir inançtır. Bunların yanı sıra "şu an bilgisayarın başındayım", ve yine "dizimde bir sıvı var" şeklindeki önermeler de başka inançlara dayanmadıklarından temel birer inançlardır. Dolayısıyla, klasik temelselciliğe göre, temel inançlar kendiliğinden apaçık olduklarından başka herhangi bir delile ihtiyaç kalmaksızın kabul edilebilir olmalarına rağmen, temel-olmayan inançların kabulü delile, yani temel inançlara dayanmak zorundadır.⁵

Buna rağmen, temelselci filozoflar arasında hangi önermelerin hakkıyla temel inanç

³"Is Belief in God Properly Basic?", *Nous* 25 (1981), s. 41.

⁴K. Lehrer, *Knowledge*, (Oxford: Oxford U. Press, 1974), s. 76-77.

⁵Plantinga, "Is Belief in God Properly Basic?", s. 41-42.

olarak işlev görmesi gerektiğine dair bir görüş birliğinden bahsetmek pek olanaklı görünmemektedir. Örneğin, Aristo ve Aquinas gibi bazı temelselci filozoflar “bütün siyah kediler siyahtır” gibi bir önermenin *temel* bir işlev göreceğini düşünürken, Aquinas bu tür önermelere “bazı şeyler değişir” şeklindeki bir önermenin de eklenebileceği kanaatindedir.⁶ Klasik temelselciliğin temel inanç kategorisinde değerlendireceği önermelerin başında, Plantinga'nın işaret ettiği gibi, temel bir takım mantıksal ve matematiksel doğrular gelmektedir. Örneğin,

(1) $2 + 2 = 4$

(2) Hiçbir kimse hem evli hem de evli-olmayan değildir

(3) $(P \& \sim P)$ yanlıştır

(4) Beyaz siyahtan farklıdır

(5) Bütün parçadan büyüktür

(6) P zorunlu olarak doğru ise ve Q 'yu gerektiriyorsa, Q da zorunlu olarak doğrudur.⁷

Bu önermelerin en ayırt edici niteliği doğruluklarının bir anda (hemen) kavranışdır, yani bir kimsenin onların doğru olduklarına hükmedebilmesi için onları anlamasının yeterli olmasıdır. Bununla birlikte bu olgu kişiden kişiye değişebilir, örneğin, doğruluğu birine apaçık olan bir P önermesi her zaman bir başkasına açık olmasa da, “ $2 + 2 = 4$ ” gibi bir önermenin doğruluğunun herkes tarafından açık bir şekilde kavranabileceği yadsınmasa gerekir.⁸

Plantinga kendiliğinden apaçıklık (*self-evidence*) kavramının önemli iki bileşenin olduğunu belirtir. Bunlardan ilki “epistemik bileşen” olup, buna göre “eğer S şahsı bir p önermesinin bilgisine doğrudan sahip ise, yani p 'yi biliyor ve p 'yi başka önermelerin bilgisine dayalı olarak bilmiyorsa p önermesi S için kendiliğinden apaçıktır.”⁹ Örneğin, bir kimse “ $2 + 2 = 4$ ” önermesini doğrudan bildiği halde “ $45 \times 67 = 3015$ ” olduğunu doğrudan değil, dolaylı olarak bilebilir. İkinci bileşen ise fenomenolojik olup, Descartes'in “açıklık ve seçiklik” olarak ifade ettiği şeydir. Buna göre, kendiliğinden apaçık bir önerme açık/anlaşılır olmanın yanı sıra kişide ona inanma veya onu kabul etme eğilimi uyandırır.¹⁰

Klasik temelselciliğe göre, kendiliğinden apaçık bu mantıksal ve matematiksel önermelerin yanında algısal/duyusal (*perceptual*) bazı önermeler de aynı şekilde temel inanç kategorisine dahildirler. Örneğin,

(7) Karşımda bir bilgisayar var

⁶Bkz. Plantinga, “Is Belief in God Properly Basic?”, s. 13-14.

⁷Plantinga, “Reason and Belief in God”, *Faith and Rationality*, der. A. Plantinga, N. Wolterstorff, (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983), s. 55-56.

⁸Plantinga, “Reason and Belief in God”, s. 56. Aquinas, “maddi olmayan varlıklar yer kaplamazlar” gibi bazı doğruların sadece bilgili kimselere kendiliğinden apaçık olabileceklerini söyler. Bkz. Plantinga, a.g.m., s. 56.

⁹“Reason and Belief in God”, s. 57.

¹⁰“Reason and Belief in God”, s. 57.

(8) Ağaçlar çiçek açmış

vb. önermeler de klasik temelselciliğe göre temel birer inançlardır. (7) ve (8) gibi (duyu)-algısal önermelerin Descartes'le birlikte klasik temelselciliğin modern versiyonlarında daha ihtiyatlı bir şekilde,

(9) Karşımda bir bilgisayar var görünüyor

(10) Bana ağaçlar çiçek açmış görünüyor şeklinde ifade edilmiştir.¹¹

Plantinga'ya göre, (9)-(10) önermelerini (7)-(8) önermelerine tercih etmenin makul bir gerekçesinden bahsedilebilir, çünkü, örneğin, bir kimse karşısında gerçekten herhangi bir bilgisayar olmadığı halde (7) inancına sahip olabilirken, bir kimseye bilgisayar görünmediği halde bilgisayar görünüyor olması daha zayıf bir ihtimaldir. Klasik temelselciliğin doğrudan duyumlara dayandığı bu önermeler böylece temelselciliğin modern versiyonunda "düzeltilemez/değiştirilemez (*incorrigible*)" önermelere dönüştürülmüştür.¹² Dolayısıyla klasik temelselciliğe göre, "bir p önermesi S şahsı için ancak ve ancak p , S için ya kendiliğinden apaçık (*self-evident*) ya S için düzeltilemez/değiştirilemez (*incorrigible*) ya da S için duyumlara apaçık (*sense-evident*) ise hakkıyla temel bir inançtır"¹³.

Temelselciliğin bu tezini nasıl yorumlamalı? Plantinga'ya göre temelselciliğin bu iddiası inançlarımızın nasıl inşa edilmesi gerektiğine ilişkin olduğundan normatif bir ölçüt olup, buna göre, nasıl ki eylemlerimizi belirleyen bir takım normlar, ödevler ve yükümlülükler varsa, inançlarımızın da uyması gereken bir takım normlar, ödevler ve yükümlülükler vardır ve bir kimsenin inancının rasyonel bir temele sahip olabilmesi için bu gereksinimlere uyması gerekir.¹⁴ Bir başka deyişle, düşünsel bir sistemin inanç yapısının rasyonel olabilmesi için uyulması gereken bir dizi epistemik yükümlülükler; inanç edinmenin ahlaki ilkeleri vardır. Klasik temelselciliğin iddia edilen bu rasyonel inanç ağında inançlar arasındaki ilişki asimetrik ve dönüşüzdür, yani, bir inanç kendi kendisine dayanamayacağı gibi, p inancı q inancına dayanıyorsa q inancı da simetrik bir biçimde p inancına dayanmamalıdır. Dolayısıyla, böyle bir düşünsel yapının temelini oluşturan "temel inançlar" ve bunlara dayandırılan "temel-olmayan inançlar" vardır ve bu inançlar güçlerini dayandıkları temellerden alırlar.¹⁵

Temelselciliğin dayandığı temel epistemik sezgi C. I. Lewis'de ifadesini bulan "bir

¹¹"Reason and Belief in God", s. 58.

¹²"Is Belief in God Properly Basic?", s. 15. "Düzeltilemez/değiştirilemez" diye ifade edebileceğimiz "incorrigible" önermelerin (inançların) en ayrıcı niteliği bu önermelerin bir kimsenin kendi zihinsel durumuna ilişkin; doğruluğundan kuşku duymasının mantıksal olarak olanaksız olduğu ve bir başkası tarafından da epistemik erişime kapalı olduğu için yanlışlanamaz olmalarıdır. Bkz. W. P. Alston, "Varieties of Privileged Access", *American Philosophical Quarterly*, 8, (1971), s. 230.

¹³"Reason and Belief in God", s. 59.

¹⁴"Reason and Belief in God", s. 48.

¹⁵Bkz. "Reason and Belief in God", s. 52-55.

şeyler kesin olmaksızın başka hiçbir şey olası dahi olamaz” düşüncesidir ki, buna göre, bir inanç sisteminde bazı inançların çıkarımsal yolla haklılaştırılabilmesi için diğer bir takım inançların çıkarımsal olmayan bir yolla haklı bir temele sahip olması gerekir. Çünkü, bir inanç sisteminde bütün inançların çıkarımsal yolla haklılaştırıldığını düşünecek olursak, yani *a* inancı *b* inancına, *b* inancı *c* inancına dayandırılarak haklılaştırılacak olursa bu sonsuza kadar tekerrür edecek ve böylece inanç sisteminde bütün inançlar sadece koşullu olarak haklılaştırılmış olacaktır.¹⁶

Bu durumda “Tanrı inancı”nın statüsü nedir? Ana çizgileriyle ortaya koyduğumuz temelselci anlayışa göre, Tanrı inancı “temel” bir inanç olmadığından ancak delile dayandığı veya gerekçelendirildiği ölçüde rasyonel bir inanç olabilir. Aksi halde, Tanrı’ya inanmanın rasyonel bir gerekçesinden söz edilemez. Böyle bir yaklaşımı öngören bir çok ateist düşünür Tanrı inancının gerekli delile sahip olmadığından hareketle rasyonel temellere dayalı olarak kabul edilebilecek bir inanç olmadığını savunmuştur.¹⁷ W. K. Clifford ünlü *İnanç Ahlakı*’nda “yetersiz delile dayanarak herhangi bir şeye inanmak her zaman, her yerde ve herkes için yanlıştır”¹⁸ derken, inancı için delil getirmeyi bir inananın boynunun borcu olduğunu savunan A. Flew’e göre¹⁹, bir teist evvela savunduğu Tanrı kavramının tutarlı bir kavram olduğunu ortaya koymalı, daha sonra da, böyle bir kavrama gerçekten karşılık gelen bir varlığın varlığına ilişkin yeterli delil sunmalıdır.

Temelselciliğin Tanrı inancının rasyonelliği için gerekli gördüğü bu kriteri dikkate alan Plantinga, evvela, Tanrı inancının temel bir inanç olarak kabul edilmemesinin haklı bir gerekçe dayanıp dayanmadığını sorgular. Temelselciye göre, Tanrı inancı kendiliğinden apaçık, duyumlara apaçık veya düzeltilemez/ değiştirilemez bir inanç olmadığından temel bir inanç için gerekli olan koşullara uymamaktadır. Temelselci yaklaşımın “temel inanç”a ilişkin kriterinin bir dereceye kadar doğru veya kabul edilebilir olduğunu varsaysak bile, Plantinga’ya göre, bu tezin “bir önerme ancak bu koşullara sahip ise temel bir inanç olabilir” şeklindeki iddiasını da bu tezle birlikte kabul etmek için bir gerekçenin bulunup bulunmadığını ayrıca ele almak gerekir.²⁰ Temelselciğin bu kriteri “temel inanç” sayılabilecek önermeler hepsini içerebilecek nitelikte mi?

Her şeyden önce, temelselciliğin bu kriterini doğru kabul edecek olursak, Plantinga’ya göre, gerçekte rasyonel olarak inandığımız bir çok inancın irrasyonel olduğu yarısına varıp, onları dışlamamız gerekir. Sözgelimi, fiziksel nesnelere ya da başka kişi-

¹⁶Bkz. J. Dancy, *An Introduction to Contemporary Epistemology*, (Oxford: Basil Blackwell, 1985), 54-57.

¹⁷Bu itirazlar için bkz. “Reason and Belief in God”, s. 17-18.

¹⁸“The Ethics of Belief”, *Philosophy of Religion: Selected Readings*, der. W. L. Rowe, W. J. Wainwright, (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Pub., 1973), s. 404.

¹⁹*The Presumption of Atheism*, (London: Elek/Pemperton, 1976), s. 14-15. Bu itirazların ayrıntıları için bkz.

Plantinga, “Reason and Belief in God”, s. 24-39.

²⁰“Reason and Belief in God”, s. 59.

lerin (zihinlerin) varolduklarına veya dünyanın beş dakikadan fazla bir süredir varolduğuna dair inançlarımıza ne demeli? Bu inançların doğru olma olasılığı yukarıda temel inanç olarak öngörülen inançlardan daha mı azdır? Fiziksel nesnelere ilişkin inançlarımızı duyumlara dayanan temel inançlarla çözdüğümüz varsaysak bile, Plantinga'ya göre, "Sabah kahvaltısını yaptım" gibi hafızaya veya "Karşımdaki insan çok öfkeli" gibi başka insanların ruhsal durumlarına dayandırdığımız inançların bu kritere göre nasıl açıklanacağı temel bir sorundur. "Sabah kahvaltısını yaptım" veya "Karşımdaki insan çok öfkeli" gibi önermeler kendilerinden daha temel önermelere dayanmadıkları için temel birer inançtır ve bundan dolayı da onlara inanmak rasyonel olduğu halde bu önermeler temelselciliğin söz konusu kriterine uymamaktadırlar. Yani bu inançlar ne kendiliğinden apaçık, ne duyumlara apaçık ne de düzeltilemez/değiştirilemez inançlar olmamalarına rağmen bir kimsenin rasyonel bir şekilde kabul edebileceği birer önermedirler.²¹ Bu karşı-örneklerden hareketle Plantinga temel inançlar kümesinin klasik temelselciliğin düşündüğünden çok daha geniş olduğunu savunur.

Plantinga'nın klasik temelselciliğe yönelttiği bir diğer itiraz da bizzat ileri sürülen temselliğin haklı bir gerekçeye dayanıp dayanmadığı sorusuna ilişkindir ki O, hiçbir temselcinin şimdiye kadar böyle bir tezi haklı çıkararak açıklama getirmediği kanaatindedir. Çünkü, temelselciliğin bu tezi, yani, "bir p önermesi S şahsı için ancak ve ancak p , S için ya kendiliğinden apaçık ya S için düzeltilemez/değiştirilemez ya da S için duyumlara apaçık ise hakkıyla temel bir inançtır" önermesinin temel bir inanç olabilmesi için ya kendiliğinden apaçık ya düzeltilemez/değiştirilemez ya da için duyumlara apaçık olması gerekir ki böyle değildir. Dolayısıyla böyle bir tez, Plantinga'ya göre, temel bir inanç olmak için bizzat kendisinin koyduğu kritere uymadığından veya bu kritere uyan önermelerden çıkarsanmadığından kendi kendine referansla tutarsızdır. Bu durumda da temelselciliğin bu tezinin ya yanlış olduğuna ya da temselcinin onu irrasyonel bir şekilde kabul ettiğine hükmetmek gerekir.²² Temelselciliğin "temel inanç" kriterini bir kenara bıraktığımızda yukarıda değindiğimiz, hafıza veya başka zihinlerin varlığına dayanan ve kendilerinden başka önermelere de dayanmayan bu önermelerin temel birer inanç statüsünde olmadıklarını düşünmek için bir neden kalmayacaktır.

Şimdi Plantinga'nın bu gözlemlerini dikkate alarak, asıl tezine, yani Tanrı inancının "temel bir inanç" olup olamayacağına veya hangi koşullar altında olabileceğine geçebiliriz. Daha ziyade Reformcu/ Kalvinci bir iman anlayışını esas alan Plantinga'ya göre, Tanrı inancı temel bir inanç olabilir. Bu anlayışa göre "Tanrı bizi çevremizdeki dünyada elini [füllerini] görececek bir eğilim veya tabiatta yaratmıştır. Daha doğrusu, çiçeği teffekkür ettiğimizde veya yıldızlı gökyüzünü seyrettiğimizde ya da evrenin geniş erimlerini düşündüğümüzde, bizde *bu çiçek Tanrı tarafından yaratılmıştır veya bu geniş ve kar-*

²¹"Reason and Belief in God", s. 60.

²²"Reason and Belief in God", s. 60-61.

maşık evren Tanrı tarafından yaratılmıştır türünden önermelere bir inanma eğilimi vardır.”²³ Benzer biçimde, Plantinga inanan bir kimsenin Kutsal kitabı okurken Tanrı'nın kendisiyle bir şekilde konuştuğunu hissettiği veya kendisini O'na karşı suçlu hissettiği gibi durumlarda Tanrı inancının o kimsenin temel bir inanç olduğunu düşünür. Böyle koşullar altında, Plantinga'ya göre, temel inanç olan doğrudan “Tanrı vardır” önermesi değil, “Tanrı bana hitap ediyor” veya “Tanrı'ya şükretmek gerekir” veya “Tanrı'dan ümit kesilmez” gibi önermelerdir. Ama, nasıl ki “Karşımdaki şahıs öfkeli” veya “Ağaçlar görüyorum” önermeleri birer temel inanç olarak “Başka şahıslar vardır” veya “Ağaçlar vardır” önermelerini gerektiriyorsa, aynı şekilde “Tanrı bana hitap ediyor” veya “Tanrı'ya şükretmek gerekir” gibi önermeler de “Tanrı vardır” önermesini gerektirir.²⁴

Görüldüğü gibi, Plantinga'nın bu iddiası önemli ölçüde temelselciliğin “temel inanç” kriterinin reddine dayanmaktadır. Ancak, eğer “temel inanç” için genel geçer bir kriterin olmadığını düşünecek olursak, bu durumda temel bir inanç olmayı hak eden ve hak etmeyen inançları birbirinden nasıl ayıracağız? Veya Plantinga'nın dediği gibi, inanan bir kimsenin “Tanrı bana hitap ediyor” önermesinin temelselliğini “Büyük Kabak her cadılar bayramında geri gelir” önermesinin temelsellik iddiasından nasıl ayıracağız? Bu iki inançtan ilkinin haklı bir gerekçeye dayandığı için temel bir inanç olduğu, ikinci inancın ise böyle bir gerekçeden yoksun olduğu tam olarak neye dayandırılabilir bu durumda? Her inancın temel bir inanç olabileceğine olumlu bir yanıt verilemeyeceğine göre, Tanrı inancını bir takım batıl inançlardan ayırmamıza olanak sağlayacak bir kriter kaçınılmaz görünüyor. Doğrusu, Plantinga da Tanrı inancının temel bir inanç olabileceği iddiasının “herhangi bir inanç temel bir inanç olabilir” düşüncesine yol açmaması gerektiğini savunur. Dolayısıyla, klasik temelselciliğin temel inanç kriterinin reddinin bu alanda bir karmaşaya yol açmaması için yerine bir başka kriter getirmek kaçınılmaz görünüyor.

Plantinga'ya göre, temel inanca ilişkin bir kriter ortaya koymak için baştan genel bir ilkedden hareketle bir belirlemede bulunmak yerine, tek tek örneklerden hareket eden tümevarımsal bir süreç izlemek gerekir. Böylece, buldukları koşullarda temelsellikleri açık olan örnekler ile yine buldukları koşullarda temelsel olmayan bir dizi örneklerden hareket ederek temel inanca ilişkin bir hipotez oluşturup, daha sonra da bu hipotezi bu örneklerle referansla denetlemek gerekir. Böyle bir kriter yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğru bir yolla elde edilen bir kriter olacaktır ve baştan herkesin bu örnekleri kabul etmesi de beklenmemelidir.²⁵ Buna bağlı olarak, Plantinga'ya göre, her topluluğun belirli koşullarda bazı inançları temel inanç olarak kabul etmesi mümkündür.

²³“Reason and Belief in God”, s. 80.

²⁴“Reason and Belief in God”, s. 81-82.

²⁵“Reason and Belief in God”, s. 76-77.

Sözgelimi, inanan bir topluluk Tanrı inancını temel bir inanç edinebilirken pozitivistler böyle bir şeyi reddetme hakkına sahip olabileceklerdir. Farklı toplulukların birbiriyle bağdaşmayan temselli kriterlerine sahip olmalarını olumlu karşılayan Plantinga'ya göre her bir kriter belli bir topluluğa mahsus bir yolla elde edilmiş olacaktır. Ancak bu durum, diyor Plantinga, her hangi bir öznel veya göreceliğe götürmemeli; söz konusu olgunun hakikati sorusunu ortadan kaldırmamalıdır. Bu da demektir ki, geliştirilen kriterlerin birbirleriyle çelişmeleri durumunda hangisinin gerçekten doğru olduğu konusunda anlaşılmasa da bunlardan en az birinin yanlış olduğu düşünmek kaçınılmaz olacaktır. Böylece Tanrı'ya inanan bir kimse Tanrı inancının temel bir inanç olduğunu, buna karşılık Büyük Kabak inancının ise temel bir inanç olamayacağını ileri sürebilir.²⁶

Şimdi, bir teistin Tanrı inancını temel bir inanç olarak alabilmesi için gerekli epistemik zemine sahip olduğunu kabul edelim. Bu, hiçbir kanıtın bir teisti inancından alıkoymayacağı anlamına gelir mi? Plantinga'ya göre, bu sorunun cevabı "hayır" olmalıdır, çünkü bir inancı haklı çıkaran koşullar *başlangıç* için olup, *nihai olmadıklarından* bu koşullara bağlı bir haklı-çıkarımı geçersiz kılmak mümkündür. Örneğin, bir kimseye bir ağacın görünüyorsa ona başlangıçta bu konuda haklı bir gerekçe oluştursa da, diyelim ki, o kimse belli bir rahatsızlıktan dolayı böyle bir algıya sahip olduğunu bildiği zaman başlangıçta sahip olduğu bu haklı-çıkarım geçerliliğini yitirecektir. Plantinga'ya göre, aynı şey dini bir inanç için de söz konusudur. Bir teist haklı olarak başlangıçta "Tanrı vardır" önermesine temel bir inanç olarak alabilir, fakat bu epistemik durumun geçerliliğini koruyabilmesi için "Tanrı vardır" önermesiyle çelişecek herhangi bir önerme veya önermeleri de temel inanç edinmemesi gerekir. Aksi halde, böyle bir inanç temel bir inanç olmaktan çıkar. Aynı şey Tanrı'nın varlığını bir şekilde gerektiren önermelere inanan bir ateist için de söz konusu olup, böyle bir kimsenin ateizmi bırakıp Tanrı'ya inanması beklenir.²⁷ Öyleyse, bir kimsenin belirli koşullar altında bir inancı temel bir inanç edinmek noktasında epistemik bir hakka sahip olması o inancın aleyhindeki hiçbir delil veya gerekçeden etkilenmeyeceği ve bu inancın o kimse için ilelebet temel bir inanç olarak kalacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla, Tanrı inancını egemen olduğu bir toplumda yetişmiş on beş yaşındaki bir teist için Tanrı inancı temel bir inanç olsa da - yani, bu noktada başlangıçta inancını haklı kılan gerekçeye sahip olsa da-, daha sonraki zamanlarda inancına dair haklı gerekçeyi bu şekilde temin edemeyecek bir takım koşullar ortaya çıkabilir. İnancının temselliğini koruyabilmek için bir teistin inancına yönelik itiraz ve karşı delilleri bertaraf etmesi; yenmesi gerekir. Plantinga burada, örneğin, bir ateistin kötülük sorununu teistik inanç aleyhindeki bir kanıt olarak getirme çabasının "özgür irade savunması" gibi bir yolla bertaraf edilebileceğini ileri sürer. Ancak, Tanrı inancını temel bir inanç olarak alan bir kimse rasyonel bir şekilde bu inancını sür-

²⁶"Reason and Belief in God", s. 78.

²⁷"Reason and Belief in God", s. 82-83.

dürebilmesi için karşı kanıt ve itirazları çürütmek zorunda olmasına rağmen inancı temel bir inanç olmaktan çıkmayabilir, çünkü o inanca sahip olmasının nedeni onun inancına karşı kanıtlara başarılı bir şekilde karşılık vermesi değil, inancını edindiği ilk hali olabilir.²⁸

Özetleyecek olursak, Plantinga'ya göre, Tanrı inancı temel bir inanç olabilir; yani bir kimse Tanrı'nın varlığı için hiçbir kanıt getirmediği halde rasyonel bir şekilde Tanrı'ya inanmada epistemik bir hakka sahiptir. Yukarıda da gözlemlediğimiz gibi, Plantinga'nın bu yaklaşımının iki dayanağı bulunmaktadır. İlki, klasik temelselciliğin temel inanç kriterinin uygun olmadığıdır. Çünkü bu kriter temel inanç olmasında bir engel bulunmayan bir dizi önermeyi dışarıda bıraktığı gibi, kendi kendine referansla da tutarsızdır. Dolayısıyla doğru kabul edilmesi için herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır. Daha çok "yıkıcı" karakterdeki bu çabasına karşılık, Plantinga'nın projesinin ikinci dayanağı "yapıcı" nitelikte olup, temelselciliğin reddedilen bu temel inanç kriterine bir alternatif olarak, epistemik haklı-çıkarmı için gerekli koşullarını daha iyi yerine getiren bir kriter veya yöntem bulma çabasıdır ki, buna göre, gerekli koşullar oluştuğunda Tanrı inancı da gerçek anlamda temel bir inanç olabilir. Şimdi, bu görüşlerin ayrıntılı bir değerlendirmesine geçebiliriz.

Temelselciliğe yönelttiği eleştirilerinde Plantinga gerçekten haklı mı? Temelselcilik gerçekten kendi kendine referansla tutarsız mı? Alston'a göre, Plantinga'nın temelselciliğin kriterinin ne kendiliğinden apaçık, ne duyular yoluyla apaçık ne de düzeltilemez/değiştirilemez olmaması onun kendi kendine referansla tutarsız olduğuna hükmetmek için yeterli değildir. Böyle bir sonuca varmak için (modern) temelselcinin savunduğu bu kriterin ona açık olan her hangi bir yolla da desteklenemeyeceğini göstermek gerekir. Belki de, diyor Alston, böyle bir kriter kendiliğinden apaçık veya düzeltilemez/değiştirilemez önermeler açısından temellendirilebilir, fakat bu noktanın çok net bir biçimde ortaya konulmasını da beklememek gerekir. Yani, bir önermenin temel inanç olabileceği koşullarını ifade eden normatif karakterdeki önermeleri temelselciliğin dayandığı ilkelere açısından açık bir şekilde ortaya koymak gerçekten zor olabilir, ancak bu, böyle bir şeyin gerçekte olmadığı veya ortaya konulamayacağı anlamına gelmez.²⁹

Aslında, Plantinga temelselciliğin böyle bir olanağa sahip olduğunu yadsımıyor. Yani, dile getirilemese de, temelselciliğin söz konusu kriterini destekleyen ve temel inanç sayılabilecek önermeler olabilir. Fakat, bir kriter salt bir olanak üzerine dayandırılmaz. Kaldı ki, böyle önermelerin varlığı imkansız olmamakla birlikte olasılıkları oldukça düşüktür. Bununla birlikte, Plantinga'ya göre, temelselcinin kriterine ilişkin kabulü ile bir teistin Tanrı'ya inancı arasında bir benzerliğe dikkat çekilebilir. Yani, delilci bir sezgi-

²⁸Bkz. "Reason and Belief in God", s. 84 vd.

²⁹W. P. Alston, "Plantinga's Epistemology of Religious Belief", *Alvin Plantinga* der. J. E. Tomberlin, P. Van Inwagen, (Dordrech/ Boston: Reidel Pub. Co, 1985), s. 297-299.

ye dayanarak, Tanrı inancının ne kendiliğinden apaçık, ne duyumlara apaçık ve ne de düzeltilemez/değiştirilemez türden önermelerle desteklenmediğini söyleyerek böyle bir inancın irrasyonel olduğunu söyleyen bir kimsenin bunları söylerken dayandığı temellerle olan ilişkisi teistinin dayandığı temellerden pek farklı değildir.³⁰

P. L. Quinn'e göre de, temelselciliğin kriterinin kendi kendine referansla tutarsız olduğu söylenemez, çünkü bir temelselci, diyelim ki, (T) = "bir *p* önermesi *S* şahsı için *t* zamanında ancak ve ancak *p*, *S* için *t* zamanında kendiliğinden apaçık veya düzeltilemez/değiştirilemez" olması gerekir derken, aynı zamanda, (T) önermesinin değillesmesini de iddia etmemektedir.³¹ Hatta, Quinn'e göre temelselci, Plantinga'nın temel inanca ilişkin bir kritere varmak için önerdiği yolu takip ederek kriterini temel inançlar üzerine de bina edebilir. Quinn'in bu noktadaki iddiası bir temelselcinin, sözelimi, bir takım koşullarda *p* inancının kendisi için temel bir inanç olduğu inancının da kendiliğinden apaçık olabileceği şeklindeki akıl yürütmeye dayanmaktadır. Yani, eğer *S* şahsına *C* koşulları altında *p* önermesinin temel bir inanç olduğu kendisine apaçık ise, aynı gerekçeyle, söz konusu koşullarda bu inancın *S* için kendiliğinden apaçık olacağı da *S* için kendiliğinden apaçık olabilir.³² Görüldüğü gibi, böyle bir akıl yürütme, deyim yerindeyse, üst basamaklı veya meta-epistemolojik düzleme erişimi gerektirmektedir. Peki, böyle bir erişimin epistemik statüsü ne olabilir? Bir kimsenin böyle bir erişime sahip olabilmesi, Plantinga'nın haklı olarak işaret ettiği gibi, bilişsel donanımının söz konusu koşullarda herhangi bir yanılığa maruz kalmayarak doğru işlev gördüğüne ilişkin epistemik bir erişime sahip olmasıyla mümkündür ki, bundan emin olmak (bunun bir kimseye kendiliğinden apaçık olması) pek mümkün görünmemektedir.³³

Temel inanca ilişkin bir kritere varmak için baştan bir takım *a priori* koşullar koymak yerine, Plantinga'nın bunu geniş anlamda bir takım örneklerden yola koyularak tümevarımsal bir yöntem çerçevesinde sunulan bir hipotezle gerçekleştirmeyi önerdiğini gördük. Yani, evvela buldukları koşullarda temsellikleri açık olan örnekler ile yine buldukları koşullarda temelsel olmayan diğer bir dizi örnekten hareket edip, daha sonra, temel inanç için gerekli ve yeterli koşulları ifade eden bir hipotez oluşturmak ve bu hipotezi söz konusu örneklerle referansla denetlemek gerekir. Baştan herhangi bir şeyi dışlamayan bu yaklaşımda her epistemik topluluk kendi kriterini ortaya koyma özgürlüğüne sahip gibi görünmektedir. Bu yaklaşım epistemik bir çoğulculuğu gerektirmez mi? Yine, Quinn'in dediği gibi, inancın temselliliği için gerekli ve yeterli sadece bir hipotezin bu yolla ortaya çıkacağına dair ne tür bir garanti olabilir? Hipotezi kendisiyle test

³⁰Plantinga, "Replies", *Alvin Plantinga* der. J. E. Tomberlin, P. Van Inwagen, (Dordrecht/ Boston: Reidel Pub. Co., 1985), 386-387.

³¹P. L. Quinn, "In Search of Foundations of Theism", *Faith and Philosophy*, (1985), s. 471-472.

³²Bkz. Quinn, a.g.m., s. 474.

³³Plantinga, "The Foundations of Theism: A Reply", *Faith and Philosophy*, (1986), s. 300-301.

edeceğimiz inançlar/ önermeler kümesinin kendi içinde tutarsız olmadığını nasıl denetleyeceğiz? Dahası, böyle bir tümevarımsal süreçte sadece bir tek hipotezin temelsellik için gerekli ve yeterli koşullara sahip olacağına dair ne tür bir gerekçemiz olabilir? Kendisiyle yola koyduğumuz inançlar/önermeler kümesinin bir yerde kaçınılmaz olarak sonlu sayıda inanç/önerme içereceğini dikkate aldığımızda, bu eksiklik (genel) bir kriter olma iddiasındaki hipotez için bir engel teşkil etmez mi? Öyle görünüyor ki, böyle bir durumda, birbirleriyle ilk kümedeki inançlar/önermeler konusunda bağdaştığı halde kümenin dışında kalan inançlar/önermeler noktasında birbirinden -kuşatıcı olamamalarından dolayı- ayrılan değişik hipotezler/ kriterler olabilir.³⁴

Bu endişeler yerinde olmakla birlikte, Plantinga zaten herkesin üzerinde ittifak edebileceği bir kriter bulma arayışında değil gibi görünüyor. Aslında o her topluluğun kendine mahsus bir inançlar/önermeler kümesiyle yola koyulup farklı kanaatlere sahip olmasını ve, deyim yerindeyse, kendilerine mahsus bir şekilde oyuna dahil olmalarını bir ölçüde felsefenin tabiatından kaynaklanan bir şey olarak görüyor. Bu bağlamda St. Thomas ile Freud'u örnek veren Plantinga, temelselliğin kriterine dair bir konuda, bunun gibi iki düşünürün oldukça farklı görüşlere sahip olmalarının son derece doğal olacağını fakat, bununla birlikte, nihai anlamda onlardan en az birinin kriterinin yanlış olması gerektiğini dile getirir. Öyleyse, diyor Plantinga, böyle bir ihtilaf önerilen tümevarımsal yöntem için bir eksiklik olarak düşünülmemelidir, kaldı ki aklı başındaki bütün insanların aynı sonuca götürecek bir yöntemden söz etmek pek olanaklı görünmüyor.³⁵

Plantinga'nın bu görüşlerinin doğru olduğunu varsayalım. Bu yaklaşım bizi nereye götürür? Eğer her topluluk kendi temel inançlar kümesinden hareketle kendi temelsellik kriterini ortaya koyma hakkına sahipse, öyle görünüyor ki, birbirinden farklı ve hatta birbirleriyle çelişen temelsellik kriterlerine varmak mümkün olacaktır. Bu da bizi epistemik bir çoğulculuk ve görecelikle karşı karşıya bırakacak gibi görünüyor. Bir inancın temelselliği de ilgili topluluğa göre değişecek ise, bu durumda, Tanrı inancının temel bir inanç olduğunu iddia etmenin epistemik değeri ne olabilir?

Plantinga topluluğa göre değişen birden çok kriterin varlığının onların eşit ölçüde doğru oldukları anlamına gelmemesi gerektiğinden nihai anlamda, onlardan en fazla birinin doğru olabileceğini, geriye kalanların ise bir şekilde yanlış olacaklarını dile getirerek önerdiği kriterin temel niteliği olan "tikelciliğin (*particularism*) özneliği gerektirdiği"ni savunur. Fakat J. G. Hanink'e göre, Plantinga'nın bütün epistemik grupları baştan meşru gören bu tikelci yaklaşımı doğrudan göreceliğe götürmese de dolaylı bir şekilde götürür. Hanink'e göre bu yaklaşım esasen bizi ya göreceliğe ya da dogmatizme götürmek noktasında bir ikileme yüz yüze kalmaktadır. Çünkü diğer yandan, müşterek bir rasyonelliği elden bırakmamak için epistemik gruplara baştan bir sınırlama getirmek

³⁴Quinn, a.g.m., s. 472.

³⁵"The Foundations of Theism: A Reply", s. 303.

gerekecektir ki bu durum klasik temelselciliği harekete geçiren felsefi bir dogmatizmden pek farklı olmayacaktır.³⁶ Plantinga'cı tümevarımsal yaklaşım böyle bir ikilemden nasıl kurtulabilir?

Plantinga'cı yaklaşımda temel inanca dair baştan herhangi bir *a priori* koşul koyamayacağımızı dikkate aldığımızda onun dogmatik bir yöne meyletmesi beklenemez. Ancak onun aynı şekilde göreceliği de benimsemediğini gördük. Hatta Plantinga'nın, bir kimsenin Tanrı inancını haklı olarak temel bir inanç edinebileceği halde Büyük Kabak inancına temel bir inanç olarak sahip olamayacağına ilişkin sözlerini dikkate aldığımızda, onun *doğru* ve *yanlış* inançları birbirinden ayırabileceğimize dair bir sezgiyi koruduğunu veya korumak istediğini de rahatlıkla söyleyebiliriz. Peki ama, önerilen yöntem çerçevesinde, Tanrı inancının temselliğini Büyük Kabak inancından nasıl ayırabiliriz? Bir inancın temselliğine ilişkin baştan bir koşulumuz yoksa, Büyük Kabak inancının bir takım koşullarda temel bir inanç olamayacağı önünde ne tür bir engel olabilir? Dindar bir çevrede büyüyen on beş yaşındaki bir teist için Tanrı inancının temel bir inanç olabileceğini iddia ederken paralel bir durum neden Büyük Kabak inancı için söz konusu olmasın?

Bu sorulara Plantinga'nın vereceği muhtemel yanıtlardan birisi Tanrı inancı için bizde doğal bir eğilim olduğu halde, bu eğilimin Büyük Kabak inancı için olmadığı olacaktır. Ancak bu yanıtın tatmin edici olabilmesi için bizde varolduğu iddia edilen bu "doğal eğilim"den tam olarak neyin kastedildiğinin açık bir biçimde ortaya konulması gerekir. Doğal eğilim bir inancın temselliği için tek başına yeterli ve ayırt edici olabilir mi? Kabul etmek konusunda kendimizde doğal bir eğilim gördüğümüz bir inancın yanlış olmayacağını nereden bilebiliriz? "Doğal eğilim" kavramını açıklamanın yollarından birisi insanın Tanrı tarafından yaratılmış olduğu ve hatta Tanrı'nın insanı kendi suretinde yaratmış olduğu şeklindeki dini bir açıklama olabilir ki, bu doğruysa, kuşkusuz insanın bu noktadaki doğal eğilimi ile ilgili olgu arasında bir uygunluk söz konusu olabilir.³⁷ İnanan açısından böyle bir açıklama değer taşısa da bunun inanmayan için gerçek bir açıklama sunmadığı düşünülebilir ve bu yüzden R. Audi, Tanrı tarafından verildiği iddia edilen bir eğilimin epistemolojik açıdan ikincil bir kategoride kaldığını iddia eder. Dahası, denilebilir ki, eğer böyle bir doğal eğilim insana Tanrı tarafından verilmiş ise, birçok ateist veya agnostiğin durumunu nasıl açıklayacağız? Böyle bir eğilimin onlarda da potansiyel olarak varolduğunu söylemek bir dereceye kadar açıklayıcı olsa bile, bu potansiyeli gerçekleştiren koşulların neden ortaya çıkmadığı da ayrıca izaha muhtaç ola-

³⁶Hanink, "Some Questions about Proper Basicity", *Faith and Philosophy*, (1987), s. 18-20. Öyle görünüyor ki, Chisholm'cu bir yan-dogmatizm böyle bir ikilemden kurtuluş için bir çıkış yolu önerebilir. Chisholm'cu bu anlayış, bir şeyleri test etmeden önce bir takım doğruların tarafımızdan bilinmesi gerektiği kanaatine dayanmaktadır. Bkz. Hanink, a.g.m., s. 19-20.

³⁷Bkz. Hanink, a.g.m., s. 16.

caktır.³⁸

Tanrı inancını insandaki doğal bir eğilimle açıklamanın önündeki sorunlardan bir diğeri de kuşkusuz bu inanç noktasında dinlerin sergiledikleri önemli farklılıklardır.³⁹ Her dinin inananının kendi Tanrı tasavvurunu yansıtan bir doğal eğilime sahip olmasını olağan karşılayacak olursak, teistik (teistik dinlerin Tanrı tasavvuru arasındaki farklar bir yana) bir Tanrı tasavvurunu doğal eğilimle izah etmenin ne tür bir ayrıcalığı olabilir? Öyle görünüyor ki, doğal eğilimciliği savunan biri bu olguyu ya aynı eğilimin farklı tezahürleri olarak yorumlamalı ya da bu eğilimlerden birinin gerçekten “doğal” olduğunu, diğerlerinin ise bir bakıma yanlış veya yabancılaşmış eğilimler olduğunu göstermek zorunda kalacaktır.

Her halükarda “doğal eğilim” kavramı doyurucu bir tahlile muhtaç görünmektedir. Ama, Plantinga'nın “tümevarımsal” ve “tikelci” yaklaşımının gerçekten teistik-olmayan Tanrı tasavvurlarına ilişkin ve hatta bir takım küllere dair doğal eğilimleri bir şekilde devre dışı bırakarak epistemik bir çoğulculuğu ve dolayısıyla epistemik bir göreceliği önleyip önlemediği ciddi bir sorun gibi görünmektedir. Buradaki sorunların başında kuşkusuz temel inanca ilişkin önerilen tümevarımsal ve tikelci kriterin gereğinden fazla bir çok şeye kapı aralamak zorunda görünmesidir.⁴⁰ Nitekim bu yüzden Plantinga'nın yaklaşımı zaman zaman “temelsiz” bir epistemik haklı-çıkarmı anlayışlarıyla⁴¹ veya R. Rorty'nin “epistemolojik davranışçılık” dediği, bilgiyi ve rasyonelliği topluma referansla açıklayan yaklaşımıyla karşılaştırılmıştır.⁴² Fakat Plantinga'nın önerdiği yöntemin bu tür sonuçlara götürüp götürmeyeceği daha ayrıntılı tartışmalara muhtaçtır ve onun böyle bir sonucu kabul etmesini beklemek pek isabetli olmayacaktır. Ancak bu karşılaştırmalar önerilen yöntemle ilişkin tartışmaların ne kadar geniş bir takım yansımaları olabileceğini göstermek açısından önemlidir.

Plantinga'nın Tanrı inancının temelselliğine ilişkin düşüncesinin en önemli dayanaklarından birisi onun algısal inançlar, diğer şahıslar (zihinler) hakkındaki ilişkiler ve hafızaya dayalı inançlar (bunlara “paradigmatik” inançlar diyelim) ile teistik inançlar arasında bir benzerlik kurmasıdır. Bu inançları rasyonel ve temel birer inanç olarak kabul etmemiz gerektiğini dikkate alan Plantinga'ya göre Tanrı inancının da aynı gerekçeyle

³⁸Bkz. R. Audi, “Direct Justification, Evidential Dependence and Theistic Belief”, *Rationality, Religious Belief and Moral Commitment: New Essays in the Philosophy of Religion*, der. R. Audi, W. J. Wainwright, (Ithaca: Cornell U. Press, 1986), s. 163.

³⁹Bkz. B. C. Johnsen, “Basic Theistic Belief”, *International Journal for Philosophy of Religion*, 16 (1986), s. 463.

⁴⁰Bkz. Audi, a.g.m., s. 164.

⁴¹Bkz. J. Zeiss, “A Critique of Plantinga's Theological Foundationalism” *International Journal for Philosophy of Religion*, 28 (1990), s. 173-179.

⁴²Bkz. J. W. Robbins, “Is Belief in God Properly Basic?”, *International Journal for Philosophy of Religion*, 14 (1983), s. 246.

rasyonel ve temel bir inanç olduğunu düşünmek için bir engel yoktur. Ne var ki, iki inanç tipi arasında kurulmak istenen bu bağ tartışmalı görünüyor. Anımsanacağı üzere, Plantinga'ya göre, "Ağaçlar görüyorum", "Karşımdaki şahıs öfkeli", "Dün sabah kahvaltı yaptım" gibi paradigmatik önermeler/ inançlar ile "Tanrı bana hitap ediyor", "Tanrı'ya şükretmek gerekir" veya "Tanrı'dan ümit kesilmez" gibi teistik önermeler/inançların aynı epistemik düzlemi paylaşmaktadırlar. Bu gerçekten doğru mu?

"Tanrı bana hitap ediyor" önermesini "Ahmet benimle konuşuyor" önermesiyle karşılaştıralım. Denilecektir ki, Tanrı maddi bir varlık olmadığı için diğer varlıklardan ayrılanması zordur ve dolayısıyla bir insanın kendisine hitap edenin Tanrı olduğundan nasıl emin olabileceği açık olmaktan uzaktır. Oysa, "Ahmet benimle konuşuyor" önermesinde Ahmet fiziksel bir bedene, belli bir görünüme ve daha önceden alışık olabileceğimiz bir sese sahip olduğundan bize konuşanın Ahmet olduğuna dair bir inancın doğru olma olasılığı daha yüksektir. Buna karşılık Tanrı'nın hangi koşullar gerçekleştiğinde birine "hitap ediyor" veya "konuşuyor" olması müphem kalmaktadır.⁴³ Söz konusu iki inanç türü arasındaki benzersizliklerden birisi "paradigmatik inançlar"ın bir çok kimse tarafından paylaşılır olmasına karşılık teistik inançların böyle olmamasıdır. Örneğin, duymalara konu olan bir cisim için insanların büyük çoğunluğu onu algılamak/ tecrübe etmek noktasında birleşirken, aynı insanlar yıldızlarla donatılmış semaya bakarak "Her şeyi Tanrı yaratmıştır" gibi bir sonuç çıkarmamaktadır. Bir teist böyle bir sonuca belki rahatlıkla varabilir, fakat bir ateistin veya agnostüğün böyle bir sonuca varmamasını nasıl açıklayacağız? Dolayısıyla iki inancın epistemik statülerini eşitlemek zor görünmektedir.⁴⁴ Bir tecrübenin bilişsel veya güvenilir olabilmesi için herkes tarafından evrensel bir şekilde paylaşılması gerektiğine dair bir zorunluluk olmadığını dikkate alacak olursak, Plantinga'nın böyle bir itiraza rahatlıkla karşılık verebileceği düşünülebilir. Ancak, böyle de olsa, iki inanç tipi arasındaki farklılık bir derecede korunabilir görünmektedir.

İki inanç türü arasındaki farklılığı izah etmek için M. S. McLeod "birincil" ve "ikincil" düzlemdeki inançlar şeklinde bir ayırma gitmektedir. Buna göre, bir ağaç veya çiçeğin birden fazla insan tarafından görülmesi durumunda hepsinin ağacı ve çiçeği gördüklerine dair tümel bir yargıya varmak mümkün olduğundan böyle bir inanç birincil düzlemdeki bir inançtır. Buna karşılık, daha çok ikincil bir düzlemsel inanç olan teistik inanç konusunda benzer bir yargıya varmak pek mümkün görünmemektedir. Örneğin, bir ağaç veya çiçeği gördüğünde herkes "Çiçeği Tanrı yaratmıştır" gibi bir sonuç çıkarmamaktadır. McLeod'a göre, insanları ikincil düzlemdeki inançlar konusunda ihtilafa düşüren şey sahip oldukları karmaşık arkaplan inançlarıdır. Öyle görünüyor ki, McLeod gerekli bilgisel arkaplan eşitlendiğinde (yani, her şeyin Tanrı tarafından yaratıldığına

⁴³Bkz. Audi, a.g.m., s. 145-151.

⁴⁴R. Grigg, "Theism and Proper Basicity: A Response to Plantinga", *International Journal for Philosophy of Religion*, 14 (1983), s. 126.

ilişkin gerekli bir inançsal ve kavramsal arkaplan sağlandığında) benzer bir evrenselliğe ikincil düzlemdeki inançlarda da rastlanabileceğini ve bu yüzden Tanrı inancının birincil düzlemdeki bir inanç olmasına bir engel kalamayabileceğini düşünüyor.⁴⁵ Ancak, McLeod'un bu düşüncesinde "arkaplan inançları"nın epistemik statüsü sorunlu görünmektedir. Bu inançların epistemik bir haklı temele sahip olabilmesi için, Grigg'in işaret ettiği gibi, onların da temel inanç olmaları gerekir. Aksi halde, bu inançların da gerekçelendirilmeleri gerekir. Ancak Plantinga'nın düşüncesinde teistik inançların epistemik haklılıkları için kamta ihtiyaç duymadıklarını düşünecek olursak, bu arkaplandaki teistik inançların da temel inanç olarak görülmesi gerekir ki, bu durum bizi ya sonsuza giden bir tekerrüre ya da arkaplan inançlarına dayanmayan teistik inançların varlığını kabule götürür. Bu da bizi yeniden birincil düzlemde bir takım teistik inançların varlığıyla, yani çözümlenmeye çalışılan ilk sorunla karşı karşıya bırakacaktır.⁴⁶

Hafıza dayanan inançlar ile teistik inançlar arasında ne tür bir paralellik kurulabilir? Örneğin, bir kimsenin "Sabah kahvaltı yaptım" önermesine inanması ile "Tanrı evreni yaratmıştır" önermesine inanması arasında ne tür bir bağıntı kurulabilir? Plantinga'nın iki inanç arasında gördüğü bağıntı her ikisinin epistemik bir haklı çıkarım düzleminde bağımsız bir delillendirmeye ihtiyaç duymamalarıdır. Ancak, "Tanrı evreni yaratmıştır" önermesinin "Sabah kahvaltı yaptım" önermesinden farklı olarak denetlenmeye açık olmadığı düşünülebilir. Örneğin, denilecektir ki, bir kimsenin sabah kahvaltı yapıp yapmadığı geride bıraktığı bir takım izler (lavabodaki bulaşıklar, dolapta eksilen yumurta sayısı vb.) yoluyla denetlenebilirken, aynı şey Tanrı'nın evreni yarattığına ilişkin bir inanç için söylenemez.⁴⁷ Fakat hafızaya ilişkin inançları denetlemenin de maalesef tekrar hafızaya dayanması gerektiğini dikkate aldığımızda burada bir döngüsellik kaçınılmazdır. Lavabodaki bulaşıkların kahvaltıdan kaldığı ve yine dolaptaki yumurta sayısı vb. ilişkin kanıtlar nihayet hafızaya dayanan inançlara bağlıdır.⁴⁸ Diğer yandan bir kimse "Tanrı evreni yaratmıştır" gibi teistik bir inancın ampirik bir yolla denetlenebilmesini yanlış ve gereksiz görebilir. Her şeyden sonra, teistik inanca göre, Tanrı evrendeki varlıklardan bütünüyle farklı olduğundan O'nun fiillerini düzenli bir şekilde takip etmedeki güçlük- lere dikkat çekilerek bu inanca ilişkin bir doğrulamaya varmanın çok daha "özel ve güç" koşullar gerektirdiğini haklı olarak dile getirebilir.⁴⁹

Böyle bir düşünce çizgisi yerinde olmakla birlikte gerekçelendirilmeye çalışılan paradigmatik inançlar ile teistik inançlar arasındaki paralelliği vurgulamaktan ziyade ara-

⁴⁵M. S. McLeod, "The Analogy Argument Between Properly Basic Belief and Belief in God", *International Journal for Philosophy of Religion*, 21 (1987), s. 11-17.

⁴⁶Grigg, "The Crucial Disanalogy Between Properly Basic Belief and Belief in God", *Religious Studies*, 26, s. 394.

⁴⁷Bkz. Grigg, "Theism and Proper Basicity", s. 125-126.

⁴⁸Bkz. McLeod, a.g.m., s. 6-7.

⁴⁹Bkz. Alston, "Plantinga's Epistemology of Religious Belief", s. 307; McLeod, a.g.m., s. 10.

larındaki farklılığı açığa çıkardığı düşünülebilir. Ancak, teistik inançlarda, paradigma-
tik, inançlardaki kadar bir evrenselliğin bulunmaması kendi başına teistik inançların temel
inanç olamayacakları anlamına gelmez.

Plantinga'ya göre, temel inanç olgusunun kişilere ve kişilerin içinde buldukları ko-
şullara bağlı olduğunu ve bu bağlamda Tanrı inancının temel bir inanç olarak kalabilme-
si için ona karşı yöneltilen itiraz ve kanıtların teist tarafından doyurucu bir şekilde yanıt-
lanması gerektiğini gördük. Bu nokta üzerinde yoğunlaşan P. L. Quinn, Tanrı inancının
bu inanca karşı yöneltilen itirazlardan habersiz bir kimse için temel inanç olabileceği ka-
bul edilse bile, bunun entelektüel birikimi yüksek olan bir çok kimse için böyle olama-
yacağını savunur. Çünkü entelektüel birikimi olan kimseler kötülük meselesinden hare-
ketle "Tanrı yoktur" önermesinin de önemli ölçüde doğrulayabileceğini düşünebilirler.
Dolayısıyla, bir kimsenin teistik bir inanca temel bir inanç olarak sahip olabilmesi için
ya gerçekten safdil/ masum ya da entelektüel birikim açısından çok şanslı olup, Tanrı'nın
varlığı için doyurucu bir kanıt zaten sahip olması gerekir. Dolayısıyla, diyor Qu-
inn, "Tanrı yoktur" gibi bir önermenin de doğruluğu için gerekçeler -Tanrı'nın varlığına
karşı ileri sürülen kanıtların doyurucu bir biçimde çürütülemediği- dikkate alındığında
bir çok kimsenin Tanrı inancını masum bir şekilde temel bir inanç edinmesi beklene-
mez.⁵⁰

Quinn'in bu yaklaşımındaki önemli nokta onun başta kötülük meselesine dikkat çe-
kerek "Tanrı yoktur" önermesinin de doğru olabileceğine dair kanaatidir. Ancak, Plan-
tinga'ya göre, kötülük meselesi, Marx ve Freud'un iddiaları vb. de dahil ileri sürülen hiç-
bir ateolojik kanıt "Tanrı yoktur" önermesinin doğruluğunu ortaya koymak için yeterli
değildir. Çünkü olasılık mantığına dayalı hiçbir kötülük delili bunun doğruluğunu inşa
edecek bir güçte ortaya konulamamıştır ve konulamaz.⁵¹ Quinn'in, karşı delil sağlandığı
düşünüldüğünde, *p* inancının temel inanç olmaktan çıkacağı fikrine gelince, Plantin-
ga, *p* inancının sahip olduğu önermesel-olmayan (*non-propositional*) güvencesinin ken-
di başına karşı delil için zimnen bir çürütücü olduğunu şu örnekle savunur. *X*'in bir burs
için başvuru yaptığını ve başvurusunun reddedildiğini varsayalım. Ve diyelim ki, bu
başvuru dilekçesi bürodan esrarengiz bir şekilde kaybolmuş olsun ve bu arada güvenilir
biri *x*'i o sıralarda büro çevresinde gördüğüne tanıklık etsin. Üstelik *x*'in evrak çalma
alışkanlığının olduğu bile doğru olsa, diyor Plantinga, eğer gerçekte *x* bu dilekçeyi çal-
mamış ve o esnada yürüyüşe çıkmış ise, karşı delil ne kadar güçlü olursa olsun, "Bütün
gün dışarıda (yürüyüşte) idim ve başvuru dilekçesini çalmadım" önermesi kendi başına

⁵⁰Quinn, a.g.m., s. 483.

⁵¹Bkz. "The Foundations of Theism: A Reply", s. 308. Burada kötülük meselesi ilgili bir tartışmaya girmeyece-
ğiz. Bu konudaki tartışma için bkz. J. L. Mackie "Evil and Omnipotence", *The Problem of Evil*, der. M. M.
Adams, R. M. Adams, (Oxford: Oxford U. Press, 1990), s. 25-27; A. Plantinga "God, Evil and Freedom",
a.g.e, s. 83-109; A. Plantinga "The Probabilistic Argument from Evil", *Philosophical Studies*, (1980), s. 1-53.

bütün karşı-delilleri çürütücü potansiyele sahiptir. Yani x , "Bütün gün dışarıda (yürüyüşte) idim ve başvuru dilekçesini çalmadım" önermesine hala temel bir inanç olarak inanabilir, çünkü bu önermenin epistemik güvencesi bütün karşı delillerden daha büyüktür. Aynı şekilde, Plantinga'ya göre, eğer Tanrı inancının temel bir inanç oluşuna imkan tanıyan koşullar varsa, bu durumda böyle bir inanç belli bir epistemik güvenceye sahiptir ve böyle bir inançla edinilen önermesel-olmayan içeriğin, bu inanca karşı ileri sürülen delillerden ve gerekçelerden daha fazla epistemik güvenceye sahip olması mümkündür. Dolayısıyla, söz konusu koşullarda edinilen Tanrı inancı kendi başına karşı-delilleri çürütebilme potansiyeline sahiptir. Kaldı ki, bir teist bu eleştirileri ortadan kaldıracak başka (harici) deliller de öne sürülebilir.⁵² Bütün bunlardan, öyle görünüyor ki, Plantinga bir inancı haklılaştıran koşullar açısından Tanrı inancına ilişkin bir teistin sahip olabileceği önermesel-olmayan güvenceden dolayı muhaliflerine karşı *epistemik bir ayrıcalığa* sahip olduğu sonucuna varıyor.

Bir inancın doğruluğunu temin etmek için, temelselcilik dışında, ileri sürülmüş güvenilircilik, tutarlılıkçılık gibi değişik kuramlardan bahsetmek mümkündür. Güvenilircilığe göre, bir inanç mekanizması daha çok doğru inançlar üretiyorsa güvenilir; genellikle yanlış inançlar üretiyorsa güvenilmezdir.⁵³ Ancak haklı-çıkartım noktasında, Alston'ın işaret ettiği gibi, katı ve liberal iki yaklaşımla karşı karşıyayız: Clifford'cu "inançlar masumiyetleri ispatlanıncaya kadar suçludurlar" anlayışı ile W. James'ci "inançlar suçlu oldukları ispatlanıncaya kadar masumdurlar" anlayışı. Clifford'cu katı yaklaşımda bir döngüsellik göze çarpmaktadır. Çünkü $P1$ epistemik pratiğini güvenilir kabul edebilmemiz için $P2$ epistemik pratiğine güvenmemiz gerekir ve böylece bu sonuca kadar gider. Bu durumda bir kimsenin bütün epistemik pratiklerini böyle bir teste tabi tutması pek olanaklı görünmüyor. Bu pratiklerden bir kısmına baştan güvenilirmediği takdirde diğer pratiklerin güvenilir olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır.⁵⁴ Dolayısıyla, James'ci yaklaşımı benimseyerek, güvenilirmezliği için bir gerekçeye sahip olunmadıkça epistemik bir pratiğe güvenmek gerektiğini düşünmek daha makul görünüyor. Peki, teistik epistemik pratiklerin güvenilir olmadığına dair bir gerekçeden söz edilebilir mi?

Güvenilir inanç edinme pratiklerini sadece ampirik ve bilimsel yöntemin sağladığı yollarla doğruluğu veya yanlışlığı saptanabilecek pratiklerle sınırlamak oldukça zor (imkansız değilse) olacağına göre, bu yolla elde edilen *evrensellik ve öndeyilenebilme* oranının bütün inanç edinme pratikleri için gerekli olduğunu düşünmek doğru olmayacaktır. Kaldı ki, Tanrı'nın diğer varlıklardan bütünüyle farklı olduğu dikkate alındığında, te-

⁵²"The Foundations of Theism: A Reply", s. 310-312.

⁵³Güvenilircilik için bkz. A. Goldman "What is Justified Belief?", *Justification and Knowledge*, der. G. Papas, (Dordrecht/ Boston: Reidel Pub. Co., 1979), s. 9-10.

⁵⁴Alston, "Plantinga's Epistemology of Religious Belief", s. 303-304.

istik inançlara ilişkin bu pratiklerin daha da hassas bir durum oluşturacağı açıktır. Dolayısıyla, teistik inanç pratiklerinin bilimsel pratiklerin sahip olduğu bir takım niteliklere sahip olmadıkları doğru olmakla birlikte, bu onların güvenilmez olduğu anlamına gelmez.⁵⁵ Yani, teistik inançlar diğer duyu algısı yoluyla elde edilen inançlarla aynı niteliklere sahip olmamakla birlikte, güvenilir olabileceklerinden dolayı temel inanç olmaları önünde bir engel görünmemektedir.

Plantinga'ya göre, eğer Tanrı inancı bir koşullarda gerçekten temel bir inanç ise, bir teistin, bu inancında rasyonel olabilmesi için, inancına karşı yöneltilen eleştirileri çürütmek için ayrıca bir takım deliller getirmesi gerekmez. Çünkü, ona göre, bir teistin böyle bir inançta sahip olduğu önermesel-olmayan potansiyel epistemik güvence bu eleştirilerin ve iddia edilen karşı-delillerin gücünden daha büyüktür. Peki ama, bu tam olarak neyi ifade eder? Bir kimsenin *p*'ye inanması *p*'nin doğruluğu için bir garanti sağlayabilir mi?

Bir teistin Tanrı inancını temel bir inanç edinmek noktasında epistemik olarak sahip olabileceğini kabul etmelerine rağmen bazı düşünürler, bunun kendi başına böyle bir inancın doğrudan haklı çıkarılmış olduğu ve böylece rasyonel olduğu anlamına gelebileceğini ileri sürmüşlerdir. Örneğin, R. Audi'ye göre⁵⁶, teistik inançlar Plantinga'nın düşündüğü şekilde temel inanç olsalar da bu tür bir temelselliğin bağımsız bir haklı çıkarımdan muaf olduğu söylenemez. Benzer şekilde J. Gowen' göre⁵⁷, teistik inançların önermesel olmayan epistemik bir temele dayandırılması onların doğrudan haklı çıkarılmış olduğu anlamına gelmez. A. Kenny ise klasik temelselciliğin kendi kendine referansla tutarsız olduğu ve bir çok temel inancı dışladığı noktalarında Plantinga'ya katılmakla birlikte, bir inancın temel bir inanç olabilmesi için ya kendiliğinden apaçık ya duyular yoluyla veya hafıza dayalı olarak apaçık ya da bir kanıt veya tahkik yoluyla desteklenmiş bir inanç olması gerektiğini savunur. Kenny'ye göre, insanların uyuduğu inancı gibi herkes için temel olan bir takım inançlar vardır. Buna karşılık, Tanrı'nın varlığına inanmanın temel bir inanç olabilmesi için, tıpkı Avustralya'nın varlığına inanmakta olduğu gibi, bir kanıtlarla savunulması gerekir. Bu da Tanrı inancının rasyonel olabilmesi için Tanrı'nın varlığı için ileri sürülen geleneksel teistik kanıtların sağlamlığının ortaya koyulmasıyla ve ateistik kanıtların çürütülmesiyle gerçekleştirilebilir.⁵⁸ Dolayısıyla, diyor Kenny, "bir kez daha Aquinas'ın sonucuna varıyoruz: inanan bir topluluğun inançlarının haklı çıkarılmış olması için, delilin topluluk içinde bir yerlerde bulunması gerekir."⁵⁹ S. Wykstra da, nasıl ki elektronlara dair inanç ancak elektronlara inananlar top-

⁵⁵Bkz. Alston, "Plantinga's Epistemology of Religious Belief", s. 304-308.

⁵⁶Audi, a.g.m., s. 165.

⁵⁷J. Gowen, "Foundationalism and the Justification of Religious Belief", *Religious Studies*, 19, s. 405.

⁵⁸Kenny, a.g.e., s. 14-20.

⁵⁹Kenny, a.g.e., s. 73.

luluğunda gerekli delil bulunduğu temel bir inanç oluyorsa, Tanrı inancının da temel bir inanç olabilmesi için inançlar topluluğunda böyle bir delilin bulunması gerektiğini savunur.⁶⁰

Plantinga ile bu felsefeciler arasında temel ve önemli bir farklılık görünmektedir. Plantinga fazladan herhangi bir delile ihtiyaç duymaksızın bir teistin Tanrı inancında sahip olduğu önermesel-olmayan epistemik güvenceyi kendi başına böyle bir inancının haklılığı için yeterli görürken, Audi, Kenny ve Wykstra gibi felsefeciler bunu Tanrı inancının rasyonel bir haklı çıkarımı (veya doğruluğuna hükmetmek) için yeterli görmemektedirler. Fakat, öyle görünüyor ki, Plantinga'nın "rasyonellik"ten ne anladığı üzerinde biraz daha durmak gerekir. G. I. Mavrodes'in yerinde işaret ettiği gibi, Plantinga'nın rasyonellik kavramı, tıpkı "ahlaki cevaz" kavramı gibi, "epistemik bir ruhsat"a eşdeğerdir. Buna göre, bir kimsenin *p* önermesine rasyonel bir şekilde inanabilmesinin onun epistemik hakkı olduğunu söylemek *p* inancının değerlendirilmesine inanmayı irrasyonel kılmaz. Dolayısıyla, Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanmak ateizmi irrasyonel yapmadığı gibi, ateizmi rasyonel bulmak da teistik inancın irrasyonel olduğu anlamına gelmez. Plantinga'nın bu rasyonellik anlayışı dikkate alındığında, Mavrodes'e göre, bir kimsenin "Tanrı'ya inanmak rasyonel olabilir" gibi bir önermeye katılıp, ateizminde ısrar etmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Ve Plantinga'ya göre bu olgu, bu işlerin tabiatından kaynaklanan bir şeydir.⁶¹ Bu anlayışa göre, bir önermeye rasyonel bir şekilde inanmak o inancın doğru olduğu anlamına gelmez ve bu yüzden bir inancın doğruluğu bu bağlamda ele alınması gereken bir başka sorundur. Ancak, diğer yandan, Plantinga bir teistin rasyonel bir şekilde Tanrı'ya inanabileceğini söylerken kuşkusuz bu inancın doğruluğuna inanmaktadır. Onun inandığı şey bir teistin "Tanrı vardır" önermesine rasyonel bir şekilde inanabilmesi için bu önermenin doğruluğunu ortaya koymak zorunda olmadığı, yani, eldeki önermesel-olmayan epistemik güvencenin dışında Tanrı'nın varlığı için bir kanıt getirmek durumunda olmadığıdır.

Sonuç olarak, Plantinga'nın "Tanrı inancı hakkıyla temel bir inanç olabilir" derken bunu Tanrı'nın varlığı için bir kanıt olarak ortaya koymadığı ve sadece teistin lehine "epistemik bir ruhsat" olarak öne sürdüğü görülmektedir. Plantinga, teistik inanca yönelik itiraz ve karşı kanıtlara yanıt vermeyi bir teist için bir dereceye kadar gerekli görse de, onun Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanabilmesi için Tanrı'nın varlığına bir delil getirmesi gerektiğine inanmamaktadır. Son yıllarda, Wolterstoff'un da belirttiği gibi, epistemolojide gözlemlenen bunalım zaman zaman köklü bir takım yönelimlere kaynak-

⁶⁰S. Wykstra "Towards a Sensible Evidentialism: On the Notion of 'Needing Evidence'", *Philosophy of Religion: Selected Readings*, der. W. L. Rowe, W. J. Wainwright, (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Pub., 1973), s. 429-430.

⁶¹G. I. Mavrodes "Jerusalem and Athens Revisited", *Faith and Rationality*, der. A. Plantinga ve N. Wolterstoff, (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983), s. 195-196.

lık etmiştir ve bu yönelimlerin başında da meta-epistemolojik arayış ve belki de “temelselciliğin çöküşü” olarak adlandırılan olgu gelmektedir. Klasik temelselciliğin bilgi kuramındaki bu güç kaybı bir takım felsefecileri bilgi kavramından tümüyle vazgeçmeye, diğer bir kısmını da rasyonel olan ile rasyonel olmayan ayrımını bütünüyle ortadan kaldıracak “ne olsa gider” anlayışına sürüklemiştir. Plantinga’nın klasik temelselciliğe yönelik eleştirilerini ve Tanrı inancının temselliği iddiasını bu noktalara çekmek ve ona bir agnostiklik veya göreceliğe atfetmek doğru olmaz.⁶² Aynı şekilde, onun Tanrı inancının temselliği düşüncesini N. Malcolm⁶³ ve D. Z. Phillips⁶⁴ gibi felsefecilerin önemli ölçüde Wittgenstein’in geç dönem felsefesindeki “dil oyunu” kavramına dayanarak (uzlaşımçılık bağlamında) geliştirdikleri “dinî inancın temelsizliği” veya “Wittgenstein’ci fideizm” den de ayırmak gerekir. Aksine, Plantinga’nın temel inanç düşüncesini hala bir çeşit “temelselcilik” olarak da yorumlamak mümkündür.⁶⁵ Bu anlamda Tanrı inancının temselliği iddiasını imancılıktan dikkatli bir şekilde ayırmak gerekir. Çünkü böyle bir yaklaşım, Plantinga’ya göre⁶⁶, akıl ve iman arasında bir anlaşmazlığın bulunduğu iddia etmediği gibi, aksine, böyle bir inanç aklın kaynaklık ettiği doğrulardan biri olarak görülmektedir. Plantinga’nın Tanrı inancının temselliğine ilişkin düşüncesi yeterince temellendirilmemiş bir iddia gibi görünebilir, ancak onun bu arayışı teistik inanca epistemolojik bir temelde yöneltilen eleştiri ve itirazların da aynı şekilde yeterince temellendirilmediğini ve dolayısıyla oldukça tartışmalı olabileceğini gösterdiği gibi, gerekli bir takım koşullar oluştuğunda Tanrı inancının temel bir inanç olabileceğini bir derecede ortaya koymuş olması da din epistemolojisi açısından kayda değer bir önem taşımaktadır.⁶⁷

⁶²Bkz. Wolterstorff, “Intoduction”, *Faith and Rationality*, der. A. Plantinga ve N. Wolterstorff, (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983), s. 4-5.

⁶³Bkz. N. Malcolm “The Groundlessness of Belief”, *Reason and Faith*, der. S. C. Brown, (Ithaca: Cornell U. Press, 1971), s. 143-147.

⁶⁴Bkz. D. Z. Phillips “Religious Beliefs and Language Games”, *Philosophy of Religion*, der. B. Mitchell, (Oxford U. Press, 1971), s. 121-122.

⁶⁵Bu konuda bazı değerlendirmeler için bkz. H. Özcan “Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: “Temelselcilik” ve “İmancılık””, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XL (1999), s.172-173. Plantinga son zamanlarda epistemolojisini tabiatçılık ile teistik tasarımcılık düşüncesini “doğru işlevselcilik” bağlamında bir araya getiren bir yaklaşım üzerine kurmaya çalışmıştır. Bu konuda bkz. M. S. Reçber “Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik”, *Felsefe Dünyası*, 38 (2003/2), s. 41-57.

⁶⁶“Reason and Belief in God”, s. 90.

⁶⁷Bu yazı büyük oranda, 1992 tarihinde Londra Üniversitesi (King’s College)’nde yaptığımız “*Plantinga, Proper Basicity and the Justification of Religious Belief*” adlı Yüksek lisans tezimizin nispeten kısaltılmış Türkçe versiyonundan oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alston, W. P. "Varieties of Privileged Access", *American Philosophical Quarterly*, 8, (1971).
- _____. "Plantinga's Epistemology of Religious Belief", *Alvin Plantinga*, der. J. E. Tomberlin, P. Van Inwagen, (Dordrecht/ Boston: Reidel Pub. Co, 1985).
- Audi, Robert. "Direct Justification, Evidential Dependence and Theistic Belief", *Rationality, Religious Belief and Moral Commitment: New Essays in the Philosophy of Religion*, der. R. Audi, W. J. Wainwright, (Ithaca: Cornell U. Press, 1986).
- Clifford, W. K. "The Ethics of Belief", *Philosophy of Religion: Selected Readings*, der. W. L. Rowe, W. J. Wainwright, (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Pub., 1973).
- Dancy, Jonathan. *An Introduction to Contemporary Epistemology*, (Oxford: Basil Blackwell, 1985).
- Flew, Anthony. *The Presumption of Atheism*, (London: Elek/Pemperton, 1976).
- Goldman, Alvin. "What is Justified Belief?", *Justification and Knowledge*, der. G. Pappas, (Dordrecht/ Boston: Reidel Pub. Co., 1979).
- Gowen, Julie. "Foundationalism and the Justification of Religious Belief", *Religious Studies*, 19.
- Grigg, Richard. "The Crucial Disanalogy Between Properly Basic Belief and Belief in God", *Religious Studies*, 26.
- _____. "Theism and Proper Basicity: A Response to Plantinga", *International Journal for Philosophy of Religion* 14 (1983).
- Hanink, J. G. "Some Questions about Proper Basicity", *Faith and Philosophy*, 4, (1987).
- Johnsen, B. C. "Basic Theistic Belief", *International Journal for Philosophy of Religion*, 16 (1986).
- Kenny, Anthony. *What is Faith?*, (Oxford: Oxford U. Press, 1992).
- Lehrer, Keith. *Knowledge*, (Oxford: Oxford U. Pres, 1974).
- Malcolm, N. "The Groundlessness of Belief", *Reason and Faith*, der. S. C. Brown, (Ithaca: Cornell U. Press, 1971).
- Mavrodes G. I. "Jerusalem and Athens Revisited", *Faith and Rationality*, der. A. Plantinga ve N. Wolterstorff, (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983).
- Mackie, John L. "Evil and Omnipotence", *The Problem of Evil*, der. M. M. Adams, R. M. Adams, (Oxford: Oxford U. Press, 1990).
- McLeod, M. S. "The Analogy Argument Between Properly Basic Belief and Belief in God", *International Journal for Philosophy of Religion*, 21 (1987).
- Özcan, H. "Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: "Temelcilik" ve "İmançılık"", *An-*

- kara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi: Prof Dr. Necati Öner Armağanı, c. XL (1999).
- Phillips, D. Z. "Religious Beliefs and Language Games", *Philosophy of Religion*, der. B. Mitchell, (Oxford U. Press, 1971).
- Plantinga, Alvin. "Is Belief in God Rational?", *Rationality and Religious Belief*, der. C. F. Delaney, (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1979).
- _____ . "Is Belief in God Properly Basic?", *Nous* 25 (1981).
- _____ . "Reason and Religious Belief", *Faith and Rationality*, der. A. Plantinga, N. Wolterstorff, (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983).
- _____ . "The Foundations of Theism: A Reply", *Faith and Philosophy*, 3, (1986).
- _____ . "God, Evil and Freedom", *The Problem of Evil*, der. M. M. Adams, R. M. Adams, (Oxford: Oxford U. Press, 1990).
- _____ . "The Probabilistic Argument from Evil", *Philosophical Studies*, (1980).
- _____ . "Replies", *Alvin Plantinga* der. J. E. Tomberlin, P. Van Inwagen, (Dordrecht/ Boston: Reidel Pub. Co, 1985).
- Quinn, P. L. "In Search of the Foundations of Theism", *Faith and Philosophy*, 2, (1985).
- Reçber, M. S. "Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik", *Felsefe Dünyası*, 38 (2003/2).
- Robbins, J. W. "Is Belief in God Properly Basic?", *International Journal for Philosophy of Religion*, 14 (1983).
- Wykstra, S. J. "Towards a Sensible Evidentialism: On the Notion of 'Needing Evidence'", *Philosophy of Religion: Selected Readings*, der. W. L. Rowe, W. J. Wainwright, (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Pub., 1973).
- Wolterstorff, N. "Intoduction", *Faith and Rationality*, der. A. Plantinga, N. Wolterstorff, (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983).
- Zeiss, J. "A Critique of Plantinga's Theological Foundationalism" *International Journal for Philosophy of Religion*, 28 (1990).

Abstract: *Plantinga and the Basicity of Belief in God*

This article aims to examine Alvin Plantinga's idea that belief in God can be properly basic. In order to achieve this purpose, after giving a description of classical foundationalism in which, on Plantinga's account, the evidentialist objection to theistic belief is rooted, it provides an outline of his refutation of it and of his main contention that belief in God can be properly basic. The remainder of the article conducts a critical examination of his thesis in the light of various criticisms which may be directed at it.

Key Words: Plantinga, Basic Belief, God, Foundationalism, Religious Belief, Justification, Reformed Epistemology.